

Felmérés a baden-württembergi magyar közösségekről

(Bevezetés) Ez a publikáció a 2016 tavaszán az ELTE hungarológia mesterszakára benyújtott szakdolgozatomból készült.* Munkámban a diaszpórákutatáson belül az anyanyelvi oktatást vizsgáltam a baden-württembergi magyarok körében, főként Freiburg im Breisgauban és Karlsruhéban. Érdekelt, hogyan kerültek ide a magyarok, mióta élnek itt, és van-e magyar közösség közvetlen környezetükben. Ezekre a kérdésekre egyrészt interjúkból kaptam választ, másrészt az általam készített kérdőív segítségével az identitástudatról, a magyar nyelvtudásról, annak ápolásáról is tájékoztam.

Jelen írásomban a kérdőíves felmérésem eredményét közlöm részletesen, amelyeket általam készített ábrákkal, táblázatokkal támasztok alá. A kérdéseimet ért kritikákat is ötvözöm benne, és helyenként idézek az elhangzott válaszokból.

A kérdőív struktúráját követő, 32 interjúból¹ is közlések részleteket egy külön alfejezetben. Az interjúkban bővebb, személyesebb válaszokat kaptam. Érdekelt a vegyesházasságok esete, a Magyarországhoz viszonyulás és az esetleges hazatérés gondolata.

Céloom a nyugati diaszpórával foglalkozó munkák bővítése objektív, tényfeltáró adatokkal.

(A kérdőíves kutatásról) A standard adatgyűjtésre irányuló kérdőívemben 26 kérdést tettem fel, melyeket Google Formba illesztve, egy általa generált linkben küldtem ki.

Törekedtem arra, hogy ne monoton kérdésekkel untassam a válaszadókat. Ezért kerültek bele különböző típusúak: pl.: 5-ös skálán való értékelés vagy az egyszeres-többszörös válaszadás lehetősége. Utóbbiak esetében a kitöltő idejének megbecsülése végett adtam meg irányított válaszlehetőségeket, de mód nyílt a kérdések nagyobb részénél a szabad gondolatok, eltérő vélemények beírására is az „egyéb, éspedig” kategóriánál. Ezenkívül szerepet kapott a „nem tudom” opció is, hiszen vannak helyzetek, amikor valaki valóban nem tud, vagy nem akar válaszolni, vagy éppen bizonytalan az ismerete.

A nemre, életkorra vonatkozó első két kérdés a demográfiai adatok megszerzését célozták. Ezáltal kaptam képet valamelyest az anonim válaszolók „kilétéről”. Ehhez egy kitöltő fűzött kritikát, miszerint ő nem tartotta „politikailag korrektnek”, hogy megadja éveinek számát, így ki is hagyta ezt a kérdést.

Ezután azt szerettem volna leszűrni, hogy Baden-Württemberg tartomány melyik városában és mióta élnek ott az érintettek.

Majd a kérdőív témakörökre tagolt részei következtek. Az első foglalkozott az identitással (5–9. kérdések). Ezt a blokkot azért is tartottam érdekesnek, mert ahogyan a BUOD (Németországi Magyar Szervezetek Szövetsége – Bund Ungarischer Organisationen in Deutschland) honlapja is jól összefoglalja: „A magyar népcsoport Németországban kitűnően beilleszkedett. Tagjai Németországban otthon érzik magukat, szívesen laknak itt és egyúttal lojális és értékes polgárai a német közösségnek. A magyar nyelv és kultúra megőrzése valamint a személyes kapcsolatok ápolása a Kárpát-medencében élő emberekkel viszont fontos törekvésük.

Meggyőződésünk, hogy ezzel a német és a magyar társadalom fejlődéséhez gyarapítóan hozzájárulunk. Kétnyelvű gyerekek és felnőttek két kultúrából meríthetnek. Tudatosabban élnek, nyitottabban és toleránsabban viselkednek.”²

Tulajdonképpen ezt a megállapítást akartam jobban megvizsgálni, ki hogyan éli meg magyarságát, egyáltalán fontos-e számára, és tartja-e azt.

A következő négy (10–13.) kérdésben a válaszadók nyelvtudásáról tudakozódtam. Felvetődött az anyanyelv is, amelyet – ahogy a válaszokból kitűnik – nem mindenkinek sikerült egy nyelvre szűkíteni.

A 14–17. kérdések a helyi magyar közösségekre vonatkoztak. Kíváncsi voltam, ki mit gondol, hány magyar élhet a környezetében. Természetesen itt nem az volt a célom, hogy konkrét statisztikai adatokat irjanak be. Úgy gondolom, a becslés már elég ahhoz, hogy látható legyen, az illető ismeri-e az adott közösséget vagy sem. Azonban félreértéseket szült a „helyi magyar közösség” vagy a „helyben” megfogalmazás. A visszajelzésekből kiderült, hogy többen nem értették, esetleg félreértették, sőt volt, aki egész Németországra vetítette a kérdést, pedig a kérdőív címében szerepelt Baden-Württemberg tartomány neve. Volt, aki felvetette, vajon mi számít intézménynek: bejegyzett egyesületre vagy egy olyan kulturális központra gondolok, amely magyarországi irányítás alatt áll. Természetesen elég lett volna egy magyar csoportnak intézményesült kereteire gondolni attól függetlenül, hogy bejegyzett-e vagy sem, de mégis rendezvényeket szervez, illetve összejárnak oda a magyarok, akár csak beszélgetni.

A következő kérdésekkel (18–20.) a magyar nyelv oktatásának ügyét boncolgattam. Ebben a „vasárnapi iskola” fogalmát, ismertségét kutattam, valamint a hajlandóságot, hogy a szülő vagy leendő szülő mekkora hangsúlyt fektet, illetve fektetne gyermeke(i) ilyen intézménybe járatására.

Ezzel a 20. kérdéssel zárult a minden válaszadót érintő kérdések sora.

A *Helyi magyar iskola* című egység három (21–23.) kérdése azoknak szólt, akik tudtak lakóhelyükön működő magyar intézményről. Dolgozatom szempontjából a legrelevánsabb kérdés a helyben működő magyar iskola. Ezek iránt érdeklődtem: látogatják-e, mit tanít, illetve a válaszadó hogyan látja, mi a feladata a helyi magyar intézménynek.

Az utolsó három (24–26.) kérdésre azoktól vártam választ, akik nem tudtak helyben működő magyar intézményről, avagy ténylegesen nincs is ilyen. A lakóhely szerinti magyar intézményre való igényt szerettem volna felmérni – amennyiben ez lehetséges egy ilyen kérdőívben.

Úgy gondolom, hogy a látszólag szerteágazó, egymással nem mindig szorosan összefüggő, vagy olykor egymást átfedő kérdések jól felölelik mindazt, amit a dolgozat megírására készülve magamnak vázlatpontokban rögzítettem. A válaszadók heterogén csoportot alkotnak: sikerült különféle korosztályt, eltérő foglalkozású embereket és nem csak szülőket megszólítani, ezért az eredmény összetett, sokrétű és változatos.

(*A kutatás eredményei*) A demográfiai kérdéseket tekintve a válaszolók többsége (79%) nő volt, a válaszadók közül 22 fő karlsruhei, 29 fő freiburgi, és 74%-uk a 2000-es években költözött Baden-Württembergbe. Ebből nem derül ki, hogy a megkérdezettek csak az általuk megadott évben jöttek ki Németországba, csak az, hogy a mai lakóhelyükre mikor költöztek. (*Lásd az 1. ábrát!*)

A válaszadók életkori megoszlása: 20%-uk 20 és 29 év közötti, 27% 30–39 éves, és 28%-uk a 40–49 évesek táborából került ki, 25% pedig 50 év feletti.

Az identitást kutató kérdéseket kiemelkedően fontosnak tartottam, ugyanis eltérnek a vélemények arról, ki lehet magyar. Egy definíció szerint: „Magyarnak tekintendők: akik Magyarország területéről származnak; akiknek egyik szülője Magyarországról vándorolt ki; akiknek anyanyelve magyar; és végül, akik magyar nemzetiségűnek vallják magukat.”³ Vagyis fontosabb az identitás bizonyos szempontból, mint egy útlevel.

Az adott válaszokból kiderül, hogy a többség (85%) magyarnak vallja magát, de már Németországban érzi leginkább otthon magát (48%). Csak 3% nem tudta eldönteni, milyen identitását, illetve hiába a magyar származás, már csak 34% van leginkább otthon Magyarországon.

Ezután meg akartam tudni, hogyan vélekednek Magyarországról (7. kérdés). Erre annál is inkább kíváncsi voltam, mert egyes magyar minisztériumi körökben meg vannak arról győződve, hogy aki a rendszerváltás után vándorolt ki, az biztosan csak rosszat gondol a volt hazájáról. Ez, a kérdésre adott válaszok alapján nem jellemző! Ugyan több válaszlehetőséget is felkínáltam, és a válaszadók többet is megjelölhettek a megadottak közül. Mindenesetre negatívan csak heten viszonyultak Magyarországhoz, de köztük voltak rendszerváltozás előtt és után kiérkezők is. A többiek a „semleges”, a „nem tartom magamat magyarnak”, „kötődöm hozzá”, „szép emlékeim vannak róla”, „bármikor elmennék Magyarországra”, „közömbös”, „pozitív” és az „egyéb, éspedig” opciót jelölték meg. Az ehhez a kérdéshez készített diagram a több válasz kiválasztásának lehetősége miatt csalóka, mégis érdekes, hogy többen csak egy választ jelöltek meg. Kiemelném, hogy a többség kötődik Magyarországhoz (61 fő), szép emléke van róla 40 személynek, és pozitívan gondol rá 34 válaszadó. *(Lásd a 2. ábrát!)* Az „egyéb, éspedig”-hez írt megjegyzések közül hadd idézzek néhányat – a válaszolók többsége az alábbiakat kiegészítésnek szánta, és mellette a választhatók közül is megjelölt legalább egyet:

- „Erdélyi vagyok, nem éltem soha Magyarországon.”
- „Közömbös, nem ott születtem.”
- „Ez a hazám.”
- „Rendszeresen hazajárok.”
- „Történelmi közép-európai kontextusban.”
- „Nem tartom magam magyarnak.”
- „Magyarország a szülőföldem, szeretek ott lenni, jelenleg azonban nem tudnám elképzelni, hogy ott éljek. Németországban kiépítettem az egzisztenciámat, a szakmai- és a magánéletemet.”
- „Ragaszkodom hozzá.”

A hazalátogatásról többen úgy nyilatkoztak, hogy félévente kerül erre sor (43%), és csak egy kis százalék jelölte meg a havonta (3%) vagy a nem tudja (1%) lehetőséget. Itt is voltak egyéb bejegyzések: „hatszor évente” „2-4 havonta”, „negyedévente” vagy éppen „rendszerint, régebben évenként/kétévenként egyszer, kétszer”.

A 9. kérdésemet több kritika is érte – vagy a válaszadásba belefoglalva, vagy éppen külön e-mailben. A kifogások például arról szóltak, hogy mi tekinthető egyáltalán hungarikumnak⁴, és miért éppen a felsorolt termékeket foglaltam bele a kérdésbe. Saját tapasztalatom alapján, némi szubjektivitást bevonva döntöttem a „Túró Rudi, Pick szalámi, Sport szelet, pálinka” mellett. Megjegyzem, az elvem az volt, hogy lényegre törően olyan dolgokat soroljak fel itt, amelyet a mai magyar ember előszeretettel visz külföldre, vagy éppen keres az adott helyen magyar boltban. A lista természetesen tovább bővíthető, de szerencsére a többség mégis megértette, hogy mire gondoltam, céloztam velük. A válaszok a következőképpen alakultak: 80% a hazai ízekre szavazott. *(Lásd a 3. ábrát!)* Többen megjegyezték, hogy a Túró Rudi hiányzik („ráadásul még rendes túró sem kapható kin”), illetve páran azt is odaírták:

- „ennél sokkal többről szól a magyar gasztronómia”
- „nem különösebben mozgat meg”
- „már ez sem magyar, mert eladtak mindent, és sajnálom az országotam”
- „gyerekkor”
- „magyar termékek, melyeket szeretek, szívesen fogyasztok”
- „finom”

5 ember nyilatkozott úgy, hogy nekik nem mondanak ezek semmit.

A magyar nyelvtudásról faggatóztam a 10. kérdésben. A válaszokból kiderült, hogy 95-en a magyar nyelvet vallják anyanyelvüknek. Egy ember írta be az angolt, hárman a németet, és egy tartja a magyart és a németet is anyanyelvének.

A következő két (11., 12.) kérdésben azt osztották meg velem a kitöltők, hogy hol és kitől tanultak meg magyarul, illetve jártak-e valamilyen oktatási intézménybe Magyarországon. Miután több választ is megjelölhettek, így csak számszerűsíttem a beérkezett adatokat: 74-en otthon, szüleiktől tanultak meg magyarul, 35-en Magyarországon. Érezhető volt ennél a kérdésnél, hogy a válaszadók nem tudták eldönteni, mit jelöljenek meg. Valószínűsítem, hogy vagy egyik szülőjüktől tanultak meg magyarul, vagy mindkettőjüktől, lehetségesnek tartom a nagyszülőket is. A bizonytalanságot mutatja, hogy volt, aki minden választ megjelölt, de akadt olyan is, aki a családot írta be, mintsem a felsorolt rokonokat egyesével. Az otthon, apától (8 fő) vagy anyától (14 fő) választ szimpatikusnak találók között szintén van átfedés. Az eredményeket áttekintve 7 esetben szerepelt az anya, és egyszer az apa jelölése Magyarország nélkül, ezekben az esetekben elképzelhető, hogy vegyesházasságban nőttek fel külföldön. Nyelvtórán Magyarországon csak egy fő tanulta a magyart. Volt, aki még az egyébben feltüntette, hogy Szerbiában szüleitől tanult, vagy éppen Magyarországon könyvből sajátította el a magyar nyelvet. Egy ember jelezte, hogy járt külföldi magyar közösség foglalkozásaira.

A magyarországi iskolai szocializáció kapcsán 14-en egyik intézménybe sem jártak. Magyarországon 17-en vettek részt oktatásban a bölcsődétől a felsőfokú oktatási intézményig bezárólag mindegyikben, illetve csak óvodától ugyanezekben 29-en. Egy fő a Vajdaságban, egy másik pedig Szlovákiában járta végig a magyar nyelvű iskolákat, öten pedig Magyarországon végeztek felsőfokú intézményben. 14-en óvodától középiskoláig látogattak magyarországi intézményt. *(Lásd a 4. ábrát!)*

A 13. kérdésben azt kértem, hogy a válaszolók értékeljék saját magyar nyelvtudásukat. Azért tartottam ezt érdekesnek, mert sokan úgy gondolják Magyarországon, hogy a külföldre szakadt honfitársak magyar nyelvtudása megkopott. Noha van, amikor erre páran rá is játszanak, de jelen kérdőív kitöltői esetében ez a nagyozolás nem állt fenn, sőt, az eredmények magukért beszélnek: 75% úgy ítélte meg, hogy minden készsége kiváló magyarból. Az is ennek tudható be, hogy senki nem jelezte, hogy a kérdőívet esetleg németül szeretné kitölteni, nem magyarul. E kérdés összeállításánál körültekintően kellett eljárnom, mégis voltak átfedések. Írásban 4-en, szóban 9-en vélték nyelvtudásukat a legjobbnak. Senki nem választotta a „csak értek magyarul” vagy a „csak írni tudok” opciókat, viszont 3-an bevallották, hogy nehezen írnak magyarul. *(Lásd az 5. ábrát!)* Egyesek az „egyéb, éspedig” kategóriánál még megjegyezték:

- „anyanyelvem”
- „magas szint”
- „közepes”
- „native-like”

Vannak, akik a magyar nyelvtudásukat a „minden készséggel boldogulok” és a „minden készségem kiváló” lehetőségek együttesével jelölték meg. Akadt olyan is, aki az „írásban megy a legjobban”-t vagy a „szóban megy a legjobban”-t a „minden készséggel boldogulok”-kal kombinálta. Volt olyan, aki az „írásban megy a legjobban”, a „szóban megy a legjobban” és a „minden készségem kiváló” verzió mindegyikét jelölte.

A helyi magyar közösségre vonatkozó kérdésekre adott válaszokból leszűrhető, hogy a kitöltők ismerik-e egyáltalán az adott közösséget, valamint hajlandóak-e a rendezvényeket látogatni, egyáltalán összejárnak-e más magyarokkal.

A 14. kérdésre adott feleletek elemzéséhez kellett hívni az első válaszok között szereplő helyeket, amelyeket összevettem a hivatalos statisztikai adatokkal. Itt az elaprózódás elkerülése végett maradok a Freiburgot és Karlsruhét érintő válaszok kieme-

lésénél, hiszen a válaszadók 51%-a is ezekben a városokban él. A freiburgiak átlagban 330 főre becsülték a helyben élő magyarok számát, amely leginkább közelít a német statisztikai adathoz: 345 fő. Néhányan 700 főnél többre, sőt hárman még 1000 főnél is többre saccolták.

A karlsruheiiek átlagosan 630-ra tippelték az ott élő magyarok számát. A kérdőívem ottani kitöltői között voltak, akik a magyarok tényleges (1125 fő) számának csak a felét jelölték, és csak hárman gondolták 500 fősnek a közösséget, ám egyik válaszoló sem írt be ennél nagyobb számot. *(A hivatalos statisztikai adatokról lásd a 6. ábrát!)*

A 15. kérdésre adott válaszok némileg lehangoltak. (Lásd a 7. ábrát!) A nyilatkozók 35%-a ritkábban, mint havonta, 23%-a pedig egyáltalán nem vesz részt lakóhelyén a helyi magyar közösség programjain. 4%-uk nem tudta megmondani, 12%-uk pedig a következőkkel bővítette a választát:

- „minimum kéthetente”
- „évente kb. kétszer”
- „programok idején”
- „folyamatosan”
- „a csoporton belüli politikai nézeteltérések miatt már nem”
- „nem tudok ilyen foglalkozásokról”
- „a helyit nem ismerem, de Stuttgartba járunk”
- „amikor időm engedi”
- „alkalmilag”

Itt is van néhány átfedés a válaszok és a beírtak között: volt „nem tudom” lehetőség, mégis valaki ezt az „egyéb, éspedig”-nél emelte ki. A többi megjegyzés szerintem a precízebb válaszadást szolgálta.

A 16. kérdésre adott feleletben a helyi közösség értékelését vártam. Bár a megadott jelzőket igyekeztem semlegesesen megfogalmazni, rajtuk kívül megoszthatták saját gondolataikat is velem. Céлом itt az volt, hogy valamilyen benyomásom alakuljon ki arról, hogy egyáltalán ismerik-e és, ha igen, mennyire a helyi közösséget.

A legalább két válaszlehetőség megadása itt is átfedésekhez vezetett. A helyi magyar közösség „sok tagot számláló” jellemzése 8%-os, a „zárt” 4%-os kiemelést kapott.

Ezekon kívül a freiburgiról az alábbi különvélemények születtek az „egyéb, éspedig” kategória alatt:

- „a mentalitás miatt csak csúnyán bánnak egymással”
- „erről nem szeretnék véleményt mondani”
- „nem tudom, nem veszek részt a közösség életében”
- „még nincs tapasztalatom”
- „passz”
- „ha összejöttek, kedvesen mosolyogtak egymásra, de a háttérben csak rágalmazták egymást, amiben különösképpen az erdélyiek voltak a legkellemetlenebbek”

A karlsruhei eredmények szerint a helyi közösség levelezőlistáját a 22-ből 16-an ismerik, és 11-en vélik segítőkésznek az egyesületet. Két válaszoló „sok tagot számláló”-nak, egy pedig „összetartó”-nak ítélte meg. *(Lásd a 8. ábrát!)* Ezek a kitöltők nem éltek az „egyéb, éspedig” lehetőséggel.

A következő (17.) kérdés a témakörön belül a közeli barátok kilétére koncentrált. Az érdekelt, hogy a kinti magyarok magyarokkal barátkoznak-e inkább vagy sem. Itt az egyik válaszadó megjegyezte, hogy hiányolta az „egyenlő arányban” lehetőséget. Viszont ez a megjegyzés túl későn érkezett, és miután ezt a hiányosságot más korábban nem jelezte, már nem volt alkalmam módosítani. Az eredmény az lett, hogy 70%-uk magyar közeli barátokkal bír, 3% pedig nem tudja eldönteni.

Az oktatásról szóló kérdéskör első darabja a vasárnapi iskola jellemzőire tért ki. Itt laikus válaszokat vártam, vagyis mit jelent az egyszerű embernek a fogalom, mire aszociálnak ennek hallatán. A *Nyelv és Tudomány* egyik bejegyzését⁵ vettem alapul a megadott jellemzők listájához. A többszörös választás lehetősége itt, a 18. kérdésnél is fennállt. A válaszok azt bizonyítják, hogy a többségnek (37%) ez az oktatási szervezet az óvodás és iskoláskorú gyerekek tanításával foglalkozik, és 29%-uk szerint egyházhoz köthető. *(Lásd a 9. ábrát!)* Csak 4% gondolta ezt állami intézménynek. Az egyebek között 13-an tüntettek fel mást: három embernek semmi nem jutott eszébe a „vasárnapi iskola”-ról, ketten nyilatkoztak úgy, hogy ismerik. Egy válaszoló megfogalmazása szerint ez a „gyerekek kisebbségi nyelven való oktatása”. Egy illető ezt írta: „Értelmetlen akció. Amerikából importált idea, ott talán hasznos volt az egyházközösségek keretén belül, mert sok emigráns nem volt képes új hazájában integrálódni. Ez a helyzet itt is!” Vannak, akik a „szombati iskolával” definiálták. Megint mások „a származási nyelvhez köthető általános műveltség továbbadásának” feleltettek meg. Többek szerint a vasárnapi iskola a magyar nyelv tanulását célozza. Egy feleletben olvasható, hogy ez többletenergiát, motiváltságot igényel. Van, aki még beírta, hogy ez kulcsfontosságú a külföldön élőknek, valakinek pedig a vasárnapi iskola a magyar kultúra megismerésével egyenlő.

A következő, a 19. kérdésnél a többség (66%) a megadott 1–5 skálán ötösrre, azaz a legfontosabbnak értékelte azt, hogy a már meglévő vagy leendő gyerekei sajátítsák el a magyar nyelvet. Ezekben az esetekben valószínűsíthető, hogy legalább az egyik szülőnek ez az anyanyelve.

A 20. kérdésben azt kértem jelölni, hogy van-e helyben, a válaszadó lakóhelyén magyar intézmény. Csak 32% nyilatkozott úgy, hogy van, a többiek (20%) vagy nem tudtak róla, vagy valóban nincs.

Ezután már nem minden kérdést kellett megválaszolniuk a kitöltőknek. Annak függvényében, hogy a 20.-nál hogyan nyilatkoztak, folytathatták a következő három kérdéssel, vagy térhettek rá a 24.-re.

A 21. kérdéstől azokat szőlítottam meg, akik tudtak a lakhelyükön működő magyar intézetről. Itt leszűkítettem a kört magyar iskolára. Először azt akartam megtudni, hogyan vélekednek egy ilyen funkciójáról. Több választ is megjelölhettek, amely lehetőséggel négyen nem éltek. A 32 kitöltő közül, aki innen folytatta, csak 8-an nem gondolták a közösségépítést az iskola feladatának. A nyelvápolással három kivétellel mindenki egyetértett. A kultúraápolásról már megosztottak a vélemények, bár 81%-uk ezt is bejelölte. A hagyományörzésre ugyanannyian voksoltak, mint a közösségépítésre. Ezenkívül egy személy írt be a más lehetőséghez egy választ, amelyben „a magyar identitástudat” kialakítását emelte még ki. *(Lásd az 1. táblázatot!)*

A következő (22.) kérdésben az adott magyar iskola látogatottságára voltam kíváncsi. A többgenerációs magyar családokat figyelembe véve fogalmaztam a válaszlehetőséget, miszerint akár a válaszadó maga járt-e oda. A 32 főből a többség nem látogatta (43,8%), 13 személy a gyermekeit küldte oda, hatan pedig részt vettek az órákon. Ketten írták be vagy azt, hogy nincs gyermek, vagy azt, hogy még nem aktuális a család életében a magyar iskola. Itt mindenki csak egy választ jelölt meg a többszörös válaszadás lehetőségétől eltekintve. Senki nem választotta a „nem tudom” opciót.

A 23. kérdésben, amely a visszaküldők közül 32 főnek a kérdőív végét jelentette, még azt kértem megjelölni, hogy mit tanultak a magyar iskolában. Felsoroltam néhány tantárgyat, hogy megkönnyítsem a választást. A kapott válaszok alapján kitűnik, hogy talán kíváncsi voltna az „egyik sem” és a „mindegyik” válaszlehetőség, de ennek hiányát sokan pótolták az egyébbe írt megjegyzésekkel.

15 fő úgy ítélte meg, hogy egyik tárgy sem fordul elő az iskolában, ezzel szemben pedig öten mindet bejelölték. Egy ember választotta a nyelvtan–történelem kombinációt, kettő csak az irodalmat, egy pedig a történelmet.

Az „egyéb, éspedigben” megjelentek még a magánélet aktualitása szerint az alábbiak:

- „kérdés nem jellemző”
- „még nem”
- „óvoda, iskolaelőkészítő (5 éves gyerekek)”
- „vegyes”
- „ringató”
- „magyar kórus (ének)”
- „nincs gyerekek”
- „zene”

A kérdőív kitöltését 68-an folytatták a 24. kérdéssel, amely egy magyar intézmény létrehozására való igény felméréséről szól. Közülük 28% nyilatkozott úgy, hogy szükség van ilyen intézményre, 46%-uk nem tudta eldönteni, a többiek pedig nemmel válaszoltak. A válaszadók lakóhelyei is érdekesek. Freiburgban 15 fő közül hárman az igent, egyharmada a nemet találta szimpatikusnak, a többi nem tudta eldönteni. Karlsruheából 9 fő közül 4 a „nem tudom”, a többi pedig az „igen” választ jelölte. A heilbronniak alkottak még egy 8 fős csoportot, közülük négy-négy támogatta vagy nem tudta. Ezenkívül Neckarsulmból kaptam még két nemleges és egy „nem tudom” választ. Egy-két fő válaszolt Titisee-Neustadtból, Breisachból, Lörrachból, Hugstettenből, Weingartenből, Hartheimból, Pforzheimből, Brettenből, Fichtenauból, Kornwestheimből, Oberderdingenből, Bad Friedrichshallból, Edingenből... Közülük 11 ember jelölte a nemet, 15 nem tudta, és csupán 7 fő válaszolt igennel.

A „miért lenne ilyen intézményre igénye” (25.) kérdésnél csak 20-an adtak meg egy választ, a többség többet is megjelölt. A megadott lehetőségek hasonlóak a már meglévő és működő közösség esetén jegyzettekhez. (Lásd a 21. kérdést!) A legtöbben, 34-en, a nyelv-ápolást tartják fontosnak. Érdekes módon ugyanennyi voksot kaptak a magyar közösségi programok, a magyar kultúra terjesztése és a hagyományörzés (45,6%). Úgy gondolják, hogy egy esetleges magyar intézménynek, egyesületnek az elsődleges célja nem a gyerekek magyar nyelv tanulása, mert valamivel kevesebben (32,4%) jelölték ezt a választ. A néptánc került az utolsó helyre, 14-en jelezték. (Lásd a 2. táblázatot!)

Az „egyéb, éspedig” helyre (5,9%) beírtak a következők voltak:

- „helyben ilyesmire nincs igény”
- „nincs rá igényem”
- „50 km-t utazva ez hatásosabb”
- „nincs”

Végül a létrehozandó intézmény célcsoportjára irányuló kérdéssel zártam a kérdőívet. A válaszok megoszlottak, de a többség a „mindenki, aki magyar” és a „mindenki, aki érdeklődik a magyar kultúra/nyelv stb. iránt” opciókat részesítette előnyben 39 és 36 szavazattal. A több válaszlehetőség közül 20-an a felnőttek mellett voksoltak. A külön férfi vagy női célcsoport mellett csak két-két válaszoló tette le a jelölését. A 68 válaszadó közül 15-en csak egy választ indikáltak, és kétharmaduk a „mindenki, aki magyar” opciót választotta. (Lásd a 10. ábrát!)

Az egyébhez a következők kerültek:

- „Aki megnyitja az intézményt, eldönti.”
- „A helybeliek integrálhatatlanok.”
- „Az attól is függ, hogy milyen intézményről lenne szó.”

(*Adalékok az interjúkból*) A nyelvhasználatról kaptam a legszínesebb képet. Általában a családok igyekeztek – ha volt rá lehetőségük – gyermeküket magyar óvodába, iskolába küldeni. Akiknél erre nem volt mód, ott gyakori magyarországi látogatással vagy au-pair fogadásával próbálták elősegíteni a nyelvgyakorlást. Nehogy úgy járjanak, ahogy egyik interjúalanyom megfogalmazta: „*Idegen nyelvi környezetben egy más nyelv használata leszűkül, mert nem minden nyelvi regisztere érvényesülhet. A lexikon beszűkül, később a grammatikát is érinthetik más nyelvi hatások stb.*”⁶

Az elmondások alapján az elsőgenerációs magyarok – még ha nem is volt mindenütt szervezett, erre irányuló oktatás – megtanultak írni-olvasni, igaz, olykor „döcögösen”⁷.

A gyermekek véleménye megegyezik a magyar nyelv átörökítését illetően. Ki-ki gyakorlatiasabban, tapasztaltabban figyel erre: például úgy, hogy a német óvodában tanultakat otthon magyarul elismétli („*utántöltés*”⁸).

Sokan hallottak a kétnyelvű gyermeknevelés előnyeiről⁹ is, ám ezt a családjában mindenki másképp csinálja. Elhangzott olyan is, hogy a passzív szókincset a gyermek a magyarul felolvasott mesék által megszerezte ugyan, de az aktív használat elmaradt. Ezek a szituációk olykor mulatságos helyzeteket teremtettek a nagyszülőkkel.¹⁰ (Továbbá vannak olyan családok, ahol a társalgás legalább 3 nyelven folyik, „*ha valaki kinyitja a száját, a nyelvből tudják, hogy kihez beszél.*”¹¹)

A vegyesházasságban élők esetében akadtak, akik konfliktusról számoltak be. Egyesek kiemelték, hogy a másik anyanyelvű házastárs tekint néha furcsán a szituációra, mások viszont a folyamatos fordítást olykor megerőltetőnek tartják.

A szombati foglalkozások esetén sajnos olykor felmerül a bejárás nehézsége, ami néha otthoni, családi konfliktustól sem mentes.¹² Mindennek ellenére 14-en a megkérdezettek közül rendszeresen viszik kisgyermeküket vagy unokájukat a magyarórákra.

Van, aki pedig arról számolt be, hogy a magyar programokra éppen azért nem tudnak elmenni, mert a partner nem beszél magyarul, folyamatosan fordítani meg nem szerencsés, mert így egyik félnek sem szerez örömet az adott rendezvény.

Kiálltak a következetesség elve mellett, vagyis a magyar szülő beszéljen végig magyarul a gyermekhez, még akkor is, ha az idegen nyelven szól vissza.

Sajnos a tanárok és a szülők is tisztában vannak azzal, hogy a gyerekek egy részét nehéz motiválni a magyar nyelv tanulására, használatára. Volt, aki beszámolt arról, hogy a gyermekével óvodás koráig probléma nélkül tudott csak magyarul kommunikálni. Miután elkezdődött a német óvoda, a magyar egyre inkább a háttérbe szorult. Arra is akadt példa, hogy a gyermek saját maga pályázott érettségi után a Balassi Intézet ösztöndíjára, hogy Magyarországon tölthessen egy évet – a magyar szülő legnagyobb örömeire.¹³

Az órák, foglalkozások hospitálásán feltűnt az is, ha a gyerekek csak az édesapja magyar, általában gyengébben beszéli ezt a nyelvet. Voltak, akik csak szavakat tudtak, összefüggő mondatokban már nem tudták kifejezni magukat. Ezért is mondják, hogy egy nyelv anyanyelv lehet, nem apanyelv.¹⁴

Akadt olyan család is, amelynek annyira fontos, hogy a gyermek a szombati foglalkozáson megjelenjen, hogy még a német apa is elmegy, és végigüli az órát a gyermekével, ha az anya nem ér rá.¹⁵

A leszármazottak nyelvéről diskurálva általában az elsőgenerációs magyarok még tökéletesen beszélnek, értenek. Gyakorlástól, motivációtól függ, hogyan írnak-olvasnak. Viszont látszik, hogy a többgenerációsoknál ún. nyelvvesztés¹⁶ figyelhető meg, mert nekik már sokkal kevesebb a kapcsolatuk Magyarországgal, a magyar kultúrával. Ha házastársuk is idegen országból származik, akkor a magyar nyelv általában eltűnik. Ezt sajnos a nagyszülő látogatása sem tudja pótolni.¹⁷

A magyar iskolákat általában a családosok ismerik jobban. Attól függetlenül, hogy magyar-e mindkét szülő vagy csak az egyik, járatták a foglalkozásokra gyermekeiket. Ahogy mondták, a gyermeknek is szüksége van arra, hogy ilyen módon magyar barátokra tegyen szert. A barátságok szövődése sokszor egyéb összejöveteleken folytatódik az iskolai kereketen túl – pl. kirándulás, születésnapi zsúr.

Érdekes volt látni, hogyan vélekednek azok a szülők a gyermekeik magyar nyelvtudásáról, akik vagy nem fordítottak a nyelv tanítására/taníttatására nagyobb figyelmet (legyen szó magyar oktatási intézmény hiányáról a környéken vagy személyes mulasztásról), vagy csak elenyésző tudást adtak át nekik. Volt, aki ezt utólag már bánja, de volt, aki ráhagyja a gyerekekre.

Még azok is megemlítették az interjúban a magyar iskolát, akik nem családosak, vagy a családalapítás még csak a távlati jövőben esedékes. Ők is azt tervezik, ha itt lesznek, akkor ide fogják hozni a gyerekeket. Teljes mellszélességgel kiálltak az anyanyelvápolás eme formája mellett.

A **honvagy** általában az idő folyamán már „*megfakult*”¹⁸. Sőt voltak olyanok is, akik úgy nyilatkoztak:

„Még most is úgy gondolom, ha az ember külföldre választja az új hazájának, integrálódjon ott, ahová ment.”¹⁹

„...akinek van honvágya, térjen vissza eredeti hazájába”²⁰

Az állampolgárság kérdése igen sokszínű történeteket eredményezett. A kitelepített svábok automatikusan elvesztették magyar állampolgárságukat, elmondásuk szerint az a hír járta: „*amint a vagon átért a határon, addig tartott a magyar állampolgárság.*”²¹

Akik menekültként érkeztek erre a vidékre, azok idővel megkapták a német állampolgárságot, de le kellett mondaniuk a magyarról, ugyanis a német jogrend a kettőset nem engedélyezte.²²

Akit disszidálásra kényszerítettek a körülmények, az idővel szintén felvette a német állampolgárságot. Ugyanakkor volt olyan is, amikor a magyar állam nem „engedte el” az illetőt a kötelékéből, hiába akart lemondani magyar állampolgárságáról, ebben az esetben de facto kettős állampolgárságot kapott.²³

Többen beszámoltak arról, hogy hezitáltak a német állampolgárságot kérvényezni, mert nem akartak a magyartól megválni. Végül a magyar EU-csatlakozás után lehetőség nyílt mindkettő megtartására. Az egyik interjúalanyom szerint a német állampolgárság megléte több lehetőséget nyújtott neki szakmai téren.²⁴ Egy másik beszélgetőtársam viszont már egy jó évtizede Németországban él, mégsem tartja szükségesnek a meglétét.²⁵

Egy embertől hallottam, hogy ő visszahonosította magát, miután korábban le kellett mondania már a magyar állampolgárságáról.²⁶

A magyarságot az interjúalanyok általában pozitívan élik meg. Bár ebbe szerintük olykor belejátszik a politika, hogy mikor hallanak az országról negatív véleményt. Hátrányuk nem származott abból, ha magyar állampolgárok maradtak.

Az identitás kérdésére is kitért néhány interjúalanyom. Ingadozott, hogy valaki magyar vagy magyar–német kettős identitásának vallja-e magát. Előfordult, hogy valaki azt nyilatkozta: Németországban magyarnak, Magyarországon inkább németnek érzi magát. Persze lehet olyan magát magyarnak vallóról is hallani, akinek első nyelve a német, és soha nem is élt Magyarországon. Az elmondásokból következően vannak olyanok is, akik sokszor magyarebb magyarnak mutatják magukat Németországban, mint Magyarországon.²⁷ Érdekes módon a második generációs magyarok vagy magyar származásúnak vagy magyarnak vallják magukat.

A kitelepítettekkel készült interjú minden várakozást felülmúlt. Személyükben olyan embereket²⁸ ismertem meg, akik kötődnek Magyarországhoz, nagyon jól és szívesen be-

szélnek magyarul.²⁹ Összejöveleteket már a kezdetektől kisebb közösségekben tartottak, ha nem is alakítottak klubot. Kiderült, valahol a „svábok” helyi lappal rendelkeznek, amely egy kétnyelvű újság³⁰, viszont már csak kéthavonta fogják megjelentetni: mondván, hogy „*a kitelepített generáció egyre fogy, a fiatalokat pedig ez már annyira nem érdekli.*”³¹

Azért családjukban fel-felöltött egy-egy kitelepített rokon kijelentése: „*nem megy oda, ahonnan egyszer már kidobták*”.³²

(Zárszó) Az e-mailben, Facebookon csoportokban és privát üzenetekben „szét-szórt” kérdőívek elég széles kört szólítottak meg. Elvárásaimnak megfelelően a 100 válaszból színes képet kaptam a baden-württembergi magyarok véleményéről az adott témakörökben.

A válaszadók többsége kisebb városokból jelentkezett. Tájékozottságuk eltérő, de általában igaz, hogy hiába él az ember egy olyan helyen, ahol van magyar egyesület vagy legalább magyar rendezvény, nem feltétlenül ismerik sem egymást a magyarok, sem a közösséget. Különösen figyelemre méltó az utolsó kérdésekre adott válaszköznél, hogy még a freiburgiak és a karlsruheiek között is volt, aki nem tud (nem tudott) a helyben működő magyar egyesületről. Ez arra mutat rá, hogy érdemes lenne e szervezeteknek több energiát fordítani a népszerűsítésre. Tehát van még mit tenni azért, hogy a külföldön élő magyarok anyanyelvüket, kultúrájukat ismerjék, ápolják, azért is, hogy ne szakadjanak el eredeti hazájuktól.

Egyes válaszolók hangvételén érezhető a kiábrándultság az adott egyesületből, ami ellen tenni kellene, hiszen a külföldre szakadt magyarokat inkább össze kellene fogni, mint megosztani.

Mindenki, akinek kisgyermek van, illetve családalapításon töri a fejét, a magyar nyelv átörökítését lelkesen szorgalmazza. Ez olyan – a nyelvtudás szempontjából legalábbis mindenképpen – hídnak minősül a jövőt illetően, amely nem csak a hagyományok és kultúra átadására irányul. Továbbá a nyelv elsajátítása egy olyan kulcs lehet gyermeke kezében, amely a későbbiekben, akár a munkája során, előnyökhöz juttathatja. (Még ha erről meg is oszlanak a vélemények!)

Az interjúk alapján is megállapítható, hogy nincs két egyforma személyes történet, valamint a különbségek életkor alapján is kirajzolódtak, illetve a kiérkezés, és az itt eltöltött idő alapján is differenciálódtak.

Választ kaptam arra a kérdésre, miért is jöttek ide a magyarok:

- *a világháborúk alatti kivándorlás, menekülés*
- *a II. világháború utáni kitelepítés*
- *az 1956-os emigráció*
- *a szocialista uralom alatti disszidálás*
- *„gazdasági migráció”*
- *családegyesítés*

Az identitás kérdésére is kitértek a válaszadók, ez volt az egyik momentum, ahol mindenki magyart vagy német-magyart jelölt/említett meg. Tehát a többségük megőrizte, megőrzi a magyar nyelvet, a magyar kultúrát.

Hogy kik foglalkoznak a hazatérés gondolatával:

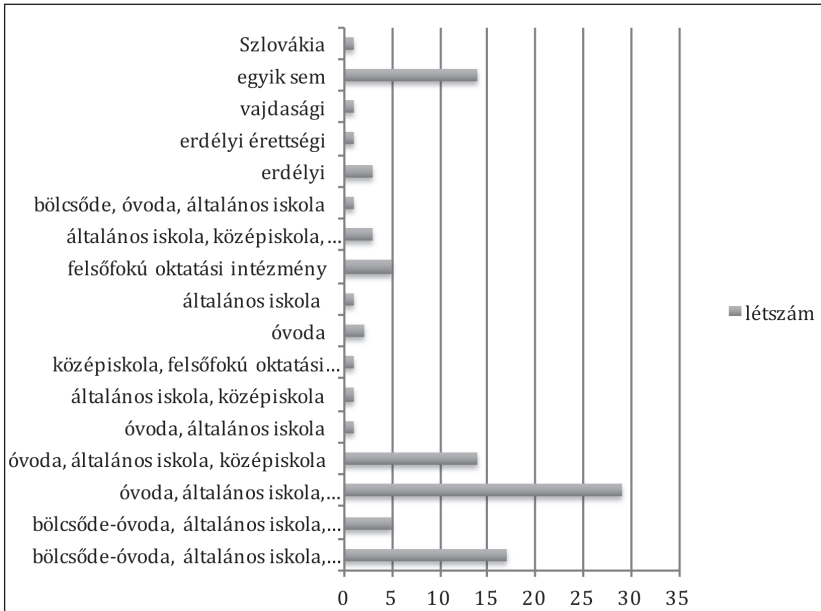
- *akiknek magyar a párjuk (mindegy, hogy kint van velük Németországban, vagy Magyarországon várja őket),*
- *akik fiatalok, és csak pár évig terveznek külföldön maradni.*

Sajnálatos, hogy többen úgy gondolják, hogy a magyarok csak gazdasági migráció okán kerülnek külföldre, holott érdemes lenne a családegyesítés kategóriájára is vetni egy pillantást. Interjúalanyaim közül többen mentek külföldre férjhez vagy nőültek meg, és véleményem szerint rájuk nem vonatkozhat egyetlen stratégiai törekvés sem, amely azt célozná, vajon mivel lehetne őket motiválni a hazatérésre. Dolgozatom témája talán pont a számukra leginkább érdekes intézményekkel foglalkozik, amelyek a magyar nyelv és kultúra ápolásán fáradoznak külföldön. Ennek a tevékenységnek ők (idegenbe szakadtak, ill. első-, másodgenerációs magyarok) az elsődleges célpontjai, hiszen nekik van igényük erre, utódaik vihetik ezt tovább.

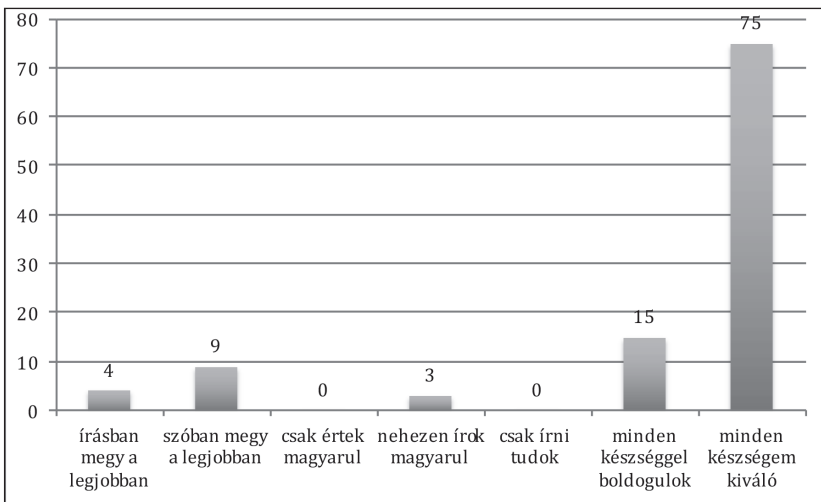
A kutatásból kiderült, hogy a nyelvápolás lehetősége külföldön is határtalan: egyesület, barátság, kapcsolati háló – amiről egy interjúalanyom is beszélt –, mind-mind nagyon fontos szerepet játszik abban, hogy egyrészt a kivándorolt magyarok helyben is megéljék magyarságukat, másrészt ahhoz is szükséges, hogy az otthon maradt barátokkal megmaradjon a kapcsolat, illetve magyar anyanyelvüket se felejtsék el.³³

Tervezem a későbbiekben még több magyar közösség figyelemmel kísérését. Fókuszcsoportos felmérésben lehetne pl. az utóbbi 5-10 évben kiérkező magyarokat vizsgálni, vagy érdekes lenne a magyar származásnyelvi gyermekek nyelvtudását is monitorozni adott közösségekben.

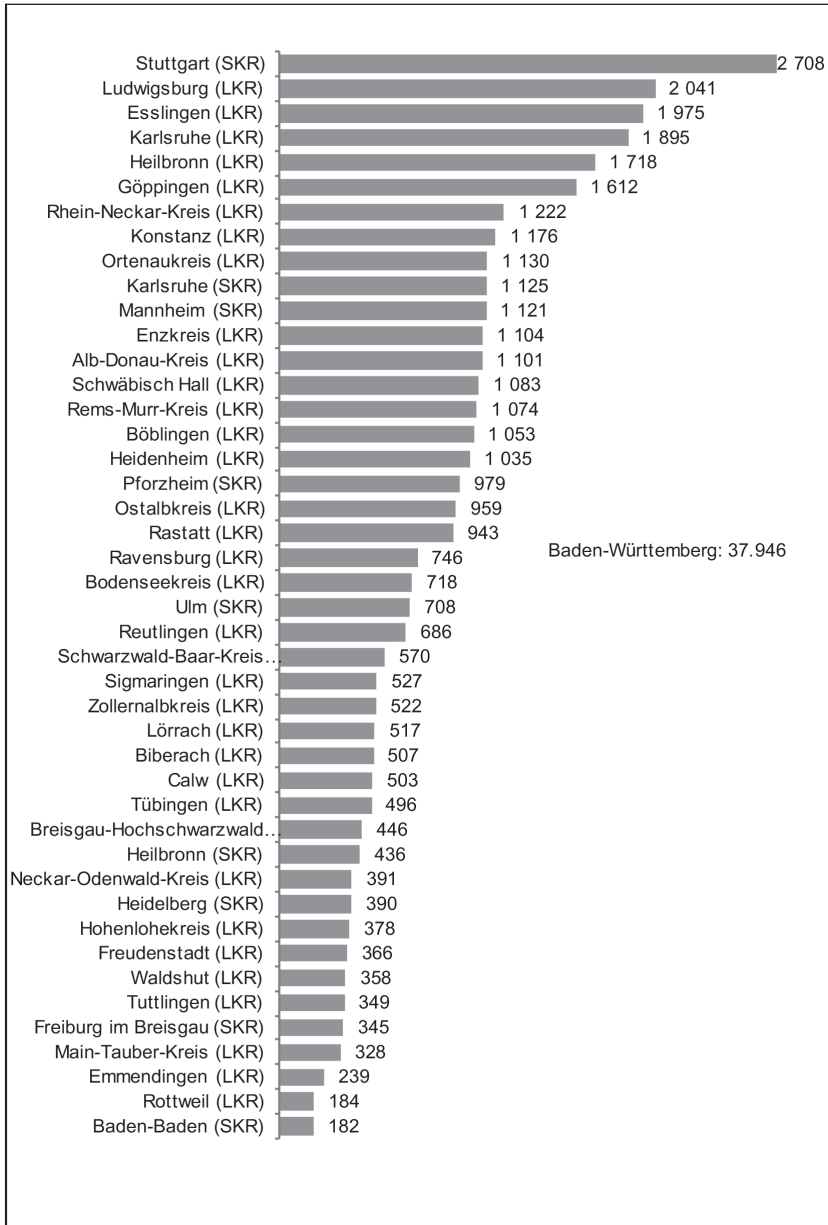
Véleményem szerint nem üres közhely, hogy minden kezdeményezés értékkel bír, hiszen ebből alakultak ki az egyesületek, és ez viszi őket előbbre is. Esetükben nem beszélhetünk anyagi értelemben profitorientáltságról, de a magyar kultúra vagy a magyar öntudat profitjáról igen, amely mindenképpen megfizethetetlen morális érték.

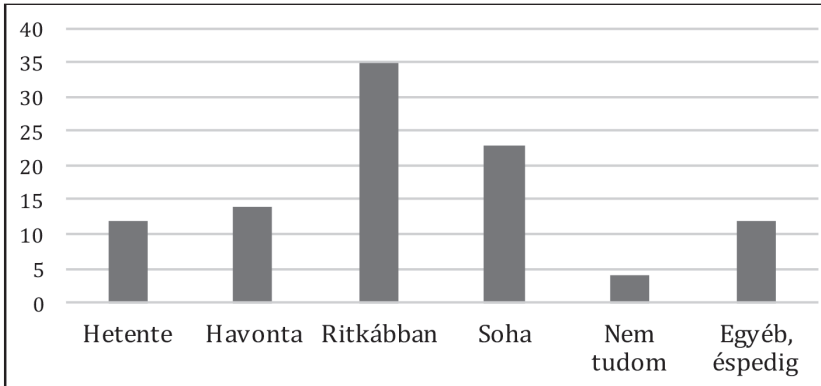
4. ábra: A válaszadók iskolai szocializációja

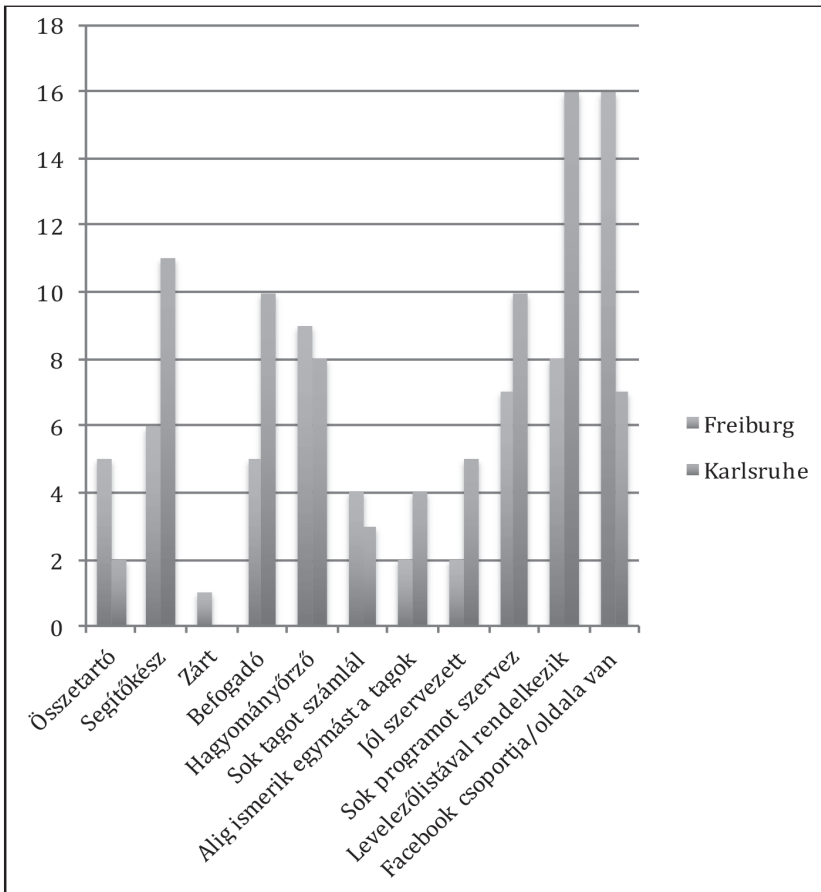
5. ábra: A saját nyelvtudás értékelése

6. ábra: Magyar állampolgárságú külföldi lakosok Baden-Württembergben (2014)
/forrás: Ausländerzentralregister, Statistisches Landesamt Baden-Württemberg/

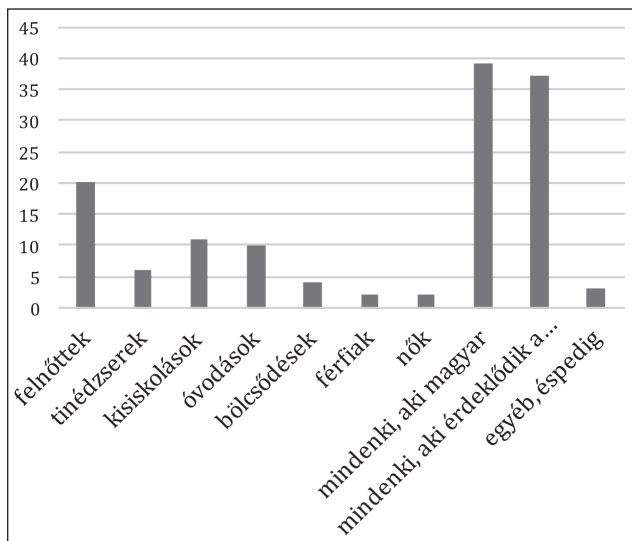
7. ábra: A helyi magyar közösség programjain való részvétel gyakorisága

8. ábra: A helyi magyar közösség jellemzői

9. ábra: Asszociációk a „vasárnapi iskola” kifejezésről

10. ábra: Egy megvalósuló, helyi, magyar intézmény lehetséges célcsovisége

válasz	%
közösségépítés	75%
nyelvápolás	90,60%
kultúraápolás	81,30%
hagyományörzés	75%
egyéb, éspedig	3,10%

1. táblázat (21. kérdésre adott feleletek feldolgozásához): A helyi magyar intézmény feladata, ahol pl. iskola (is) működik

válasz	%
gyermeke(i)m (meg)tanuljanak magyarul	32,4%
magyar közösségi programok	45,6%
magyar kultúra terjesztésére	45,6%
hagyományőrzés	45,6%
néptánc	20,6%
nyelvápolás	50%
egyéb, éspedig	5,9%

2. táblázat (25. kérdésre adott válaszok értékeléséhez): Egy helyi, magyar intézmény létrehozásának lehetséges motivációi

JEGYZETEK

- * A szakdolgozat „*Anyanyelvi oktatás a magyar diaszpóra körében – Baden-Württemberg: Freiburg és Karlsruhe*” címmel dr. Kiss Gy. Csaba DSc. konzulens vezetésével készült, és 2016 júniusában került védésre.
- 2015 novembere és 2016 márciusa között készültek.
 - BUOD / Célok.* (<http://www.buod.de/index.php/hu/buod-a-szovetseg/celok> – Letöltés: 2016. február 28.) (eredeti helyesírással)
 - Szántó Miklós: *Magyarok a nagyvilágban.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1970. 167.
 - Bukovszky Barbara – Gál Erzsébet – Gerhardt Máté – Muskatal Krisztián – Novák Gábor – Ollé Egon 2014: *Hungarikum kalauz: Fedezze fel nemzeti büszkeségünket.* Magyar Ízek Alapítvány, Budapest.
 - Mi a vasárnapi iskola? In: *Nyelv és Tudomány.* (<http://www.nyest.hu/hirek/mi-a-vasarnapi-iskola> – Letöltés: 2015. augusztus 15.)
 - Interjú 2015. december 17-én.
 - Interjú 2015. december 5-én.
 - Interjú 2015. december 9-én.
 - Interjú 2015. december 5-én.
 - Interjú 2016. március 12-én.
 - Interjú 2015. december 5-én.
 - Interjú 2016. január 20-án.
 - Interjú 2016. március 12-én.
 - Interjú 2016. január 23-án.
 - Interjú 2016. január 20-án.
 - „[A] nyelvvesztés a bilingvis beszélőhöz köthető folyamat” – Bodó Csanád: *Nyelvi változások a nyelvcsere és nyelvvesztés folyamatában.* (<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1252/125205.htm> – Letöltés: 2016. január 15.)
 - Interjú 2015. november 30-án.
 - Interjú 2016. március 3-án.
 - Interjú 2015. december 5-én.
 - Interjú 2015. december 17-én.
 - Interjú 2016. február 10-én.
 - Doppelte Staatsbürgerschaft.* (<http://www.einbuengerungstest.biz/einbuengerung-allgemein/doppelte-staatsbuergerschaft> – Letöltés: 2016. február 4.)
 - Interjú 2016. január 14-én.
 - Interjú 2016. március 12-én.
 - Interjú 2016. január 20-án.
 - Interjú 2016. február 10-én.
 - Interjú 2015. december 17-én.
 - Interjú 2016. február 10-én.
 - Vö. Lehmann, Albrecht: *Im Fremden ungewollt zuhaus.* Verlag C. H. Beck, München, 1991.
 - Die Heimatzeitung der Deutschen aus Ungarn* (<http://www.unsere-post.de/> – Letöltés: 2016. február 11.)
 - Interjú 2016. február 10-én.
 - Interjú 2016. február 10-én.
 - Az egyik interjúalanyom arról számolt be, hogy a távolság hatására jobban megmaradtak otthoni baráti kapcsolatai, mintha ő is Magyarországon élt volna.